

geik), s amíg lesznek, anyagi javak: addig lesznek olyan egyéni érdekek és érdokellentétek is, melyeknek szabályozása a nevelés hatáskörén kívül esik. Bármily nagyszemélyű tényező is a nevelés egy nemzet sorsának alakulásában, mégis csak egy mozzanat, mely nemcsak szemben találja magát egyéb, tőle többé-kevésbé független hatóerőkkel, hanem a maga tartalmában és formájában is kénytelen elszenvedni azoknak hatását. Még a falanszterben is akad lázadó, mert korlátlan hatalmú nevelés nincs; s így a legegységesebb nevelés is csak enyhítheti, de magában meg nem szüntetheti a nevelésen kívül álló s számára hozzáférhetetlen okokból keletkező ellentéteket.

Mindent összefoglalva azt mondhatjuk, hogy mi a jelent és közeljövőt derültebbnek látjuk, a nevelői gondolkodás megérése által létesítendő állapotot kevésbé zavartalannak képzeljük, mint az ismertettük munka szerzője. Ez a megjegyzés azonban mitsem von le azon értékes tulajdonságok érdeméből, melyekkel e mű a nevelés mai kérdéseinek tisztázásához hozzájárul s melyek azt nevelési reformkövetelményeink irodalmának számottevő termékévé teszik.

Dr. Vida Sándor.

*

Dr. Kornis Gyula. A pszichológia és logika elemei. — Középsiskolák számára. Budapest, Franklin-Társulat, 1911, 148 l.

Egy áttekinthető beosztással s rendkívül világosan megírt mű kétségtelenül haladást jelent filozófiai tankönyvirodalmunkban. Még pedig legfőképen azért, mert a lélektan és a logikát valóban mint a *filozófiai* propedeutika szerves részeit tárgyalja. Meglátszik ez már a mű alaprajzán is; a filozófia fogalmából indul ki s a filozófiai tudományok jellemzésével végzi.

Nagy szükség volt immár arra, hogy a lélektan és logika középsiskolai tanítását ily keretbe állítsuk be. E studium sorsa minden időben a legszorosabban összefügg a filozófia tekintélyének hullámzásával. A XIX. század utolsó évtizedeiben uralkodó filozófiai elkedvetlenedés hozta magával, hogy a legtöbb esetben a középiskola bölcséleti tanítása a lélektan és logika sovány kivonatává vált, mely oda volt biggyesztve a tanfolyam végéhez anélkül, hogy szorosabb rendszertani kapcsolatba lépett volna annak egyéb tartalmával. Nem is csoda, hisz ebben a korban vita tárgya volt, vajjon lehetséges és szükséges-e egy, a szaktudományoktól különböző bölcséleti tudomány s így fölöttébb természetes, hogy inkább hagyományból, mint meggyőződésből, meghagyták a középiskolai tanulmány végén a két legpozitívebb jellegű bölcséleti diszciplinát. Az idők azonban változtak. Ma már tudjuk, hogy e rezignáció onnan eredt, hogy nem tudták e

kor emberei felismerni, hogy a transzcendens metafizikai spekuláció és a szaktudomány problémaköre között a sajátosan filozófiai jellegű kérdések egész birodalma terül el, melynek áttekintése nélkül igazi szaktudás sem lehetséges, de amelyek viszont a szaktudomány szempontjából és módszereivel semmiképen sem közelíthetők meg. E változást a középiskolai oktatásnak is meg kell éreznie s kétségtelenül oly kor küszöbén állunk, mely a bölceleti oktatást nagyobb mértékben fogja a tanítás minden vonalán érvényesíteni.

Kornis Gyula szép könyve egy lépés e cél megvalósítása felé: egész munkáját a filozófiai tanítás megváltozott jelentőségének tudata hatja át. Tantervünk nem engedte ugyan, hogy a lélektan és logikán kívül más filozófiai diszciplínákra is kiterjeszkedjen, de hogy szerzőnk maga is érzi ennek szükségét, erről könyvének Előszava tanuskodik.

A filozófiai álláspont, melyet könyvünk elfoglal, a kritikai idealizmus, mely a pozitivizmus dogmatikus empirizmusával ellentétben elismeri a tiszta logikai, matematikai és az értékelméleti szempont létjogosultságát és önállóságát a valóság megismerésével szemben. Tehát abban nyilvánul meg elsősorban, hogy az ismeretelmélet, logika, etika és eszthetikában felismeri a mindennemű szaktudománytól lényegesen különböző természetű bölceleti diszciplínákat — továbbá abban, hogy a szaktudományok rendszerén belül is emancipálódik az empirizmus azon előítéletétől, mely szerint minden tudomány a valósággal s így eo ipso empirikus tartalmakkal foglalkoznék s a matematikát ily idealis, a priori elveken nyugvó diszciplínának mutatja be. Ez átgondolt alapvetése a vezérlő szempontoknak egyike azon mozzanatoknak, melyek előnyösen különböztetik meg művünket eddigi idevágó tankönyveinktől.

Ezzel az idealisztikus és kritikai állásponttal függ össze szerzőnk kifejtett *logizmus*a is, melyben ugyancsak örvendetesen tér el régebbi tankönyveinknek nagyrészt öntudatlan pszichologizmusától, melynélfogva a logika mindig azon veszélyben forgott, hogy a tanuló szemében a lélektan egy fejezetévé degradáltassék. Igaz, hogy a középiskolai filozófiai tanítás didaktikai feltételei olyanok, hogy a tulajdonképeni *tiszta logika* éles elhatárolása, vagyis a logikai alapelvek és relációk elméletének minden normatív szemponttól ment kidomborítása attól nem várható, de ép e belátás kialakulását segíthetjük elő a lélektan és logika mély különbségének kellő hangsúlyozásával.

Haladást jelent könyvünk abban is, hogy a lélektan tanításában végre helyet ad az experimentumnak is s az idevágó könnyen előállítható kísérleteket külön füzetben gyűjti szerzőnk össze.* A fizio-

* Elemi pszichológiai kísérletek, összeállította dr. Kornis Gyula. 52 ábrával. Budapest, Franklin-Társulat. 1911. 54 l.

lógiai elem is így megfelelő formában lép fel a lélektanban s szerzőnket úgy átgondolt filozófiai álláspontja, mint ép a lélektani kísérlet methódikai értékének felismerése egyaránt távoltartják régebbi tankönyveink némelyikének azon kritikátlanúságától, hogy fiziológiai, sokszor teljesen hipotetikus konstrukciókat állítanak oda lelki folyamatok magyarázataképen.

A lélektan anyagát a bevezetésen kívül, mely a pszichológia tárgyát, módszerét, idevágó ismereteink forrásait, a testi és a lelki jelenségek viszonyát, valamint az idegrendszert tárgyalja, három részre osztva ismerteti: mint a gondolkodás, érzelem és akarási pszichológiáját. Szerzőnk tehát nem lép a lélektani monizmus ingatag talajára, mely figyelmen kívül hagyva bizonyos lelki élményeknek egymásra vissza nem vezethető voltát, egy kontinuális, sehol novumok által meg nem szakított fejlődési folyamatban akarja a pszichikai tünetmennyek egész sokaságát feloldani. Ez is bizonyítja, hogy szerző megértette a modern lélektan igazi szellemét, melyet akként jellemezhetünk, hogy ma mindjobban tévesnek ismerjük fel a régebbi lélektan mesterségesen egyszerűsítő eljárását. Belátjuk, hogy a lelki életet a maga kimeríthetetlen sokféleségében még eddig leírólág sem tudatosítottuk s így még nagyon messze van az idő, midőn véglegesen kialakult általános fogalmak alá hozhatjuk őket. A deskriptív lélektan újabb fellendülése — gondoljunk csak A. Meinong s E. Husserl munkálataira — s ezzel kapcsolatban a tudatélet határtalan komplexitásának, valamint annak a felismerése, hogy az eddigi lélektan a természettudományból és a matematikából átültetett fogalmaival a tudatéletet a maga sui generis jellegében meg sem foghatjuk (v. ö. Bergson, Münsterberg, részben James tanításait!), egyaránt arra bírják a pädagogust, hogy egy megfelelőbb rendszerezés kialakulásáig maradjunk meg inkább a gondolat, érzelem és akarat régi triászja mellett, mintsem még éretlen monisztikus törekvésekkel és konstrukciókkal fedjük el a lelki élmények bonyolult folyamatainak legalább deskriptív megismerését.

Hogy szerzőnk a régi lélektani osztályozás elégtelenségét különben is érzi, ezt szépen illusztrálja az is, hogy az érzet mellett a szemléletet külön jellegű mozzanatnak ismeri fel, mely nem az érzetek puszta összege, hanem részint több, részint kevesebb. A képzet és a gondolkodás tárgyalására a következő néhány megjegyzésünk van.

Vitás lehet azon mód, amint szerzőnk az emlékezetet jellemzi, midőn így szól: «Ha a reprodukciót az a tudat kíséri, hogy az illető lelki folyamatot a multban átéltük, azaz ha ráismerünk, akkor emlékezésnek hívjuk» (32. l.). Mert ez csak annak a folyamatnak a jellemzése, midőn valami «ismerősnek» tűnik fel előttünk. Ámde az

emlékezés *több* mint ily «Bekanntheitsqualität» felmerülése: ez már *ítélési aktust* is zár magába, amely által az ismerős élményt öntudatosan lokalizáljuk a múltban.

A tudatot sem definiálnám «a lelki folyamatok egységes összefüggésének az egyénben» (44. l.), mert hiszen ez összefüggés elemei is valamiképp kell, hogy már tudatosak legyenek s e meghatározás talán inkább illik az öntudatra, mint a tudatra. Az érdeklődésben *több* van, mint oly érzelmi diszpozíció, mely akkor nyilvánul, midőn régi benyomásaink emlékképei mintegy találkoznak a velők rokon tartalmú új benyomásokkal s ez nekünk tetszik (47. l.), amit az is valószínűvé tesz, hogy hiszen ez alapon valamely érdeklődés *keletkezése* nem magyarázható meg. Az érdeklődés inkább valamely *szükséglet* megnyilvánulásának látszik s fejlődésében is csak így érthető. Az érzelem és az akarás pszichológiájának tárgyalása után függelékben csatlakozik az alvás és álom, a hipnotikus állapotok és a lelki betegségek fejtegetése.

A logikai rész minden ízében magán viseli a fentebb jellemzett elvi álláspont nyomait. Ebből folyólag a szillogizmus értékét hangsúlyozza, különösen azon szerepe alapján, melyet a matematikában és a matematikai természettudományban játszik. Logizmusának következménye, hogy a logikai alapelveket, mint a helyes gondolkodás *logikai megelőzőit* és előfeltételeit hangsúlyozza, valamint hogy a *ratio* és a *causa* mélyreható különbségét emeli ki. Ugyancsak ennek örvendetes eredménye, hogy az igazság és a bizonyosság fogalmait behatóan méltatja s azok objektív tartalmát emeli ki. Ellenvetésünk csak a következő pontokra volna.

A fogalom definíciójában: «valamiről való igazolt ismeretünket, nevezzük logikai értelemben fogalomnak» (97. l.), nélkülözzük annak kiemelését, hogy a fogalom *szimbolikus egysége* az összetartozó igazolt ismereteknek, mert hiszen a fenti meghatározás az igazolt ítéletre is áll. Az ítélet definíciójából (100. l.) bizonyára csak tolcsuszamlás folytán hiányzik az, hogy az ítélet nemcsak annak a kifejezése, hogy valamely tárgynak bizonyos tulajdonsága van, vagy hogy vele valami történik, hanem annak a kifejezése is, hogy *valaminek* mondjuk azt, mert hiszen maga a szerző szól alább (103. l.) a leíró és elbeszélő ítéleteken kívül magyarázó ítéletekről. A szociológia semmiképpen sem mondható leíró tudománynak (145. l.), mert hiszen ép azon törekvésnek szülötte, hogy a társadalmi életben is *törvények* fedtessenek fel.

A logikai rész különös erényeként kell kiemelnünk, hogy a tudományok rendszertanává szélesedik s hogy fejtegetéseit mindenütt fölöttébb találó példák illusztrálják.

Csak a logikának ily episztemológiai kiépítése képesíti a középiskolai filozófiai tanítást arra, hogy azzá legyen, ami egy harmonikusabb korban már volt: betetőzése a középfokú s bevezető alapvetése a felsőiskolai oktatásnak. Ez az egyedül méltó szerep, melyet a bölcséleti tanításnak szánhatunk a jövő fejlődésében. Ismételjük, hogy Kornis könyve fölöttébb alkalmas, hogy legalább egyelőre közelebb vigye középiskolai tanításunkat e célhoz.

Pauler Ákos.

*

Lucien Cellérier: Esquisse d'une science pédagogique. Les faits et les lois de l'éducation. Ouvrage récompensé par l'Académie des Sciences morales et politiques. Paris. Félix Alcan. 1910. XIV + 393 l.*

A címül írt mű — előszavának bejelentése szerint — nem valami filozófiai alapon felépülő pædagogiai rendszer körvonalait akarja megrajzolni, hanem a tényleg fennálló nevelő gyakorlatot kívánja rendszerbe foglalni. Nem filozófiai alapelvekből deduktív módon levezetett elméleti pædagiát nyújt, hanem a nevelő eljárások tényeinek megfigyeléséből induktív úton próbálja megszerkeszteni a pædagogia tudományának vázlatát. Nem a pædagiára nézve *a priori* elvekből származtat le neveléstani tanácsokat és tilalmakat, hanem azt vizsgálja, minő eljárás módokat alkalmaznak a nevelők, minőket kerülnek, s ebből következtet. Szóval elméletét, utólagos magyarázatát adja a nevelés tényleges gyakorlatának.

Vitatni lehetne itten, vajjon nem dül-e össze a pædagogia tudományának egész épülete, ha kirántjuk alóla a filozófiai alapvetést. Újabban némelyek megkísérelték a neveléstannak a tények pusztá talajára építését filozófiai alapozás nélkül, de kevés sikerrel. A pædagiának tárgyánál fogva lehetetlen elszakadnia a filozófiától, *Cellérier* sem szakad el tőle végkép, csak az adott tényekből kiinduló módszeres eljárás, a pozitív tapasztalati alapra való folytonos hivatkozás és utalás kelti magában a szerzőben is azt a látszatot, mintha teljesen mellőzte volna a filozófiát. Annyi azonban mindenesetre igaz, hogy nem vette eléggé figyelembe, s ez aztán nem is maradt rendszerére nézve káros következmények nélkül.

A könyv egyébként három főrésze oszlik. A bevezető rész fejtegetései úgy fogják fel a nevelést, mint a fejlődés általános tünetnyének egyik tényezőjét, s a következő meghatározásban végződnek: A nevelés a szülőknek szándékos beavatkozása a gyermek lelki haj-

* A *Bibliothèque de philosophie contemporaine* c. vállalatnak egyik kötete.